

Utilizing the Capacity of Participatory Criminal Policy to Counter the Transmission of COVID-19 Virus; A New Effective and Comprehensive Approach to Control and Prevention

Mahdi Mozafari Anari^{1*}, Poupak Dabestani Kermani², Saber Islam³

1. M.A. in Criminal Law & Criminology, Faculty of Law and Theology, University of Shahid Bahonar, Kerman, Iran.

*Corresponding Author: Email: Mahdi.mozafari@ftt.uk.ac.ir

2. PhD in Criminal Law & Criminology, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: poopakdabestani@gmail.com

3. M.A. in Criminal Law & Criminology, Faculty of Law and Theology, University of Shahid Bahonar, Kerman, Iran.

Email: saber.islam1400@gmail.com

ABSTRACT

By the end of 2020, the unknown and contagious COVID-19 virus had spread across the globe. Failure to follow health instructions and the ambiguity of the nature of the virus caused it to infect every single citizen in a short period of time and even lead to the death of vulnerable people. Nearly two years of experience in medical research and humanities findings show that in addition to the measures of government institutions, it is the people and civil society who can be very effective in breaking the chain of transmission, and with self-care, social oversight and collective responsibility Manage. However, improper performance of people in observing the necessary health instructions and care can, in addition to the criminal title of threat to public health (subject of Article 688 of the Islamic Penal Code adopted in 1375) and also the Act on the

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.334778.2007

Received:
16 May 2022

Accepted:
26 June 2022

Published:
4 June 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

prevention of sexually transmitted diseases and infectious diseases approved in 1320, in some cases lead to death, disability, or benefit of other persons. It also leads to intentional, quasi-intentional or pure error, depending on the case. Government criminal policy by legislative, judicial, and executive methods alone is not effective in counteracting such criminal titles, and the components of participatory (comprehensive) criminal policy need to be expanded. In fact, the purpose of this study, which has been written in an analytical and descriptive way, is to find a significant answer to the question of the effectiveness and ineffectiveness of participatory criminal policy in controlling and combating the virus. Participation as an effective and efficient method in today's difficult campaigns such as Corona. As a rule, the hypothesis of this research that the effectiveness of these components has been proved in the following and can be implemented by taking measures at different levels of government and people. Therefore, the application of this research can be hoped to eliminate the damage of Covid virus 19 and prevent, control and deal with its spread and contagion.

Keywords: Participatory Criminal Policy, Action, Response, Prevention, COVID-19 Virus.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mahdi Mozafari Anari: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Project administration.

Poupak Dabestani Kermani: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Supervision, Project administration.

Saber Islam: Conceptualization, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Mozafari Anari, Mahdi, Poupak Dabestani Kermani & Saber Islam. "Utilizing the Capacity of Participatory Criminal Policy to Counter the Transmission of COVID-19 Virus; A New Effective and Comprehensive Approach to Control and Prevention". *Journal of Legal Research* 23, no. 57 (June 4, 2024): 321-352.

Extended Abstract

The year 2020, coinciding with the year 1398 AH, was associated with the emerging and unknown virus of Covid 19 and suddenly its spread and spread more than before, affected the whole planet. The high spread of the virus on the one hand and the ambiguity of its nature and the non-observance of health instructions by the people on the other hand, caused the number of cases and victims to increase day by day that the contemporary world and our country in particular is witnessing bitter statistics. This should be the case and many families should mourn the loss of their loved ones. If we want to look at this unpleasant phenomenon from the perspective of criminal law, we can consider the criminal responsibility of the virus transmitters; In fact, the virus' ability to cause harm and typically lethality has been proven by medical science research in cases such as specific circumstances or environmental conditions, and can lead to intentional, quasi-intentional, or sheer error. Be effective as the case may be (based on the perpetrator's moral element); In such a way that a person with the knowledge and intention of being infected with the virus enters a nursing home with an underlying disease and following his presence and contact with them, the virus droplets are spread in space and as a result a number of elderly people follow Infection, die. Considering that this disease is more dangerous for the elderly and people with the underlying disease, and if the carrier, knowing the symptoms of his disease, does not follow the quarantine instructions and it is determined that he intends to harm the elderly, if it occurs Damage to the perpetrator, the perpetrator of premeditated murder and has criminal and civil liability; As this issue is taken from paragraph c of Article 290 of the Islamic Penal Code approved in 1392. Of course, in addition to this type of responsibility, the destructive behavior of such people in spreading the virus in society and polluting the public environment, can be an example of a crime threatening public health subject to Article 688 of the Islamic Penal Code (T`azirat and Deterrent Punishments) approved in 1375; Because the examples specified in the recent article are allegorical and the spread of Covid 19 virus itself poses a threat to public health and the public and pollutes the environment and urban spaces and vulnerable people. In addition to the recent regulation, in the Law on the Prevention of Sexually Transmitted Diseases and Infectious Diseases, approved in 1320, Article 22 provides imprisonment and fines for persons who obstruct the implementation of health regulations or, due to negligence, cause the spread of an infectious disease. Of course, in other laws and regulations, the issue of banning the spread of infectious diseases can be considered sporadically; Articles 55 and 56 of the Family Protection Law adopted in 1391, Article 3 of the Law on Protection of Children and Adolescents

adopted in 1399, Article 22 of the Law on Protection and Utilization of Water Resources of the Islamic Republic of Iran adopted in 1374 and finally Article 113 of the Law on Punishment of the Armed Forces adopted in 1382. Therefore, as mentioned, the spread of infectious diseases, and in particular Covid 19 in the present age, can be subject to criminal liability under certain conditions and criteria. The question now is whether only in this area, which has a high prevalence and scope of contagion and whose actors and perpetrators are citizens of a society, should criminal measures in the form of government criminal policy be sufficient, or can the latent capacities of the people and Did civil society benefit in this regard? The answer to this question seems to be yes, and perhaps the use of participatory criminal policy, which includes the activism of people and civil society, will be even more effective. Participatory criminal policy is formed in contrast to state (official) criminal policy and is a valuable and acceptable solution to deal with criminal phenomena. Utilizing the potential of participatory criminal policy against the Covid 19 virus requires the separation of action and response components. The main goal of pro-active participatory criminal policy is to prevent or reduce crime by creating a culture of social behavior and influential role-playing. The components of participatory criminal policy action against Covid 19 virus can be prevention, self-care and public monitoring, the active role of non-governmental organizations in the field of public health and finally the influence of local media and news agencies in informing and Public persuasion knew. On the other hand, there is a lot of potential in participatory criminal policy, a response that focuses on the field of post-crime actions and is also known as post-criminal or passive criminal policy, which can be rejected in the field of Covid 19 virus. Public social and enjoining the good and forbidding the evil in the face of violators of health instructions, the role of people in detecting and reporting violations of health instructions to the judiciary and health authorities (social prosecution), embedding citizen detention in the face of obvious lack of He noted the observance of health orders, the presence of a jury during the handling of cases related to the Covid 19 virus, and finally the establishment of special people courts to hear and assign cases related to the transmission of the Covid 19 virus.

In the present study, which has been written by analytical and descriptive method, an attempt has been made to involve citizens and civil societies in the fight against the Covid 19 virus by strengthening the sense of collective responsibility and activating their activism(In the general sense) in various legislative, judicial and executive areas with legislation, strengthening executive processes and adopting the necessary orders and measures, pave the way for the participation of civil society in processes related to controlling and combating

the Covid 19 virus, which can be used in Breaking the virus transmission chain and controlling and protecting the public health of the community becomes apparent.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بهره‌گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در مقابله با انتقال ویروس کووید ۱۹؛ نگرشی نوین، مؤثر و فراگیر در کنترل و پیشگیری

مهدی مظفری اناری^۱، پوپک دبستانی کرمانی^۲، صابر اسلام^۳

۱. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهیدباهنر کرمان، کرمان، ایران.

*نویسنده مسئول: Mahdi.mozafari@ut.ac.ir

۲. دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Poopakdabestani@gmail.com

۳. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهیدباهنر کرمان، کرمان، ایران.

Saber.islam1400@gmail.com

چکیده:

در اواخر سال ۲۰۲۰ میلادی ویروس ناشناخته و مسری کووید ۱۹ در سراسر کره زمین شیوع و گسترش یافت. عدم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی و مبهم بودن ماهیت ویروس موجب گردید در مدت کوتاه یکایک شهروندان را درگیر خود نماید و حتی منجر به فوت اشخاص آسیب‌پذیر گردد. تجربه قریب به دو سال تحقیقات پزشکی و یافته‌های علوم بشری نشان می‌دهد در کنار تدابیر نهادهای دولتی، این مردم و جامعه مدنی هستند که می‌توانند در قطع زنجیره انتقال بسیار مؤثر عمل نموده و با خودمراقبتی، نظارت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری جمعی وضعیت موجود را مدیریت نمایند؛ به عبارت دیگر عدم رعایت دستورات بهداشتی از سوی شهروندان علاوه بر عنوان مجرمانه مستوجب تعزیر، حسب مورد مجازات قصاص و دیه نیز خواهد داشت. سیاست جنایی دولتی با روش‌های تقنینی، قضایی و اجرایی به‌تنهایی در مقابله با این قبیل عناوین مجرمانه کارساز نیست و لازم است مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی (جامعوی) بسط و

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.334778.2007

تاریخ دریافت:

۲۶ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۵ تیر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ خرداد ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه](#) مراجعه کنید.

گسترش یابند. در حقیقت هدف از انجام این پژوهش که با روشی تحلیلی و توصیفی نگارش یافته است، یافتن پاسخی قابل اعتنا در پرسش از کارایی و عدم کارایی سیاست جنایی مشارکتی در مقوله کنترل و مقابله با ویروس مزبور است که آیا می‌توان در عصر حاضر از مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی به‌عنوان روشی مؤثر و کارآمد در کارزارهای سخت امروزی هم چون کرونا یاری جست. بر طبق قاعده فرضیه این پژوهش که مؤثر بودن این مؤلفه‌هاست در ادامه اثبات گردیده و می‌توان با اتخاذ تدابیری در سطوح مختلف دولتی و مردمی آنها را اجرایی و عملیاتی نمود. امید می‌رود از رهگذر پژوهش حاضر، مشارکت و هم‌افزایی شهروندان و جوامع مدنی در مقابله با بیماری‌های واگیردار به‌خصوص کووید ۱۹ افزایش یابد.

کلیدواژه‌ها:

سیاست جنایی مشارکتی، کنشی، واکنشی، پیشگیرانه، ویروس کووید ۱۹.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مهدی مظفری اناری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.
پویک دبستانی کرمانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.
صابر اسلام: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

مظفری اناری، مهدی، پویک دبستانی کرمانی و صابر اسلام. «بهره‌گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در مقابله با انتقال ویروس کووید ۱۹: نگرشی نوین، مؤثر و فراگیر در کنترل و پیشگیری». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۷ (۱۵ خرداد ۱۴۰۳): ۳۲۱-۳۵۲.

مقدمه

جهان معاصر علی‌رغم پیشرفت‌های چشمگیر در عرصه‌های علمی و به‌طور خاص کشف راهکارهای قابل اعتنا در مقابله با بیماری‌های واگیردار در حوزه پزشکی، در اواخر سال ۲۰۲۰ میلادی با ویروسی ناشناخته و مرگ‌بار به نام کووید ۱۹ روبه‌رو گردید. قدرت سرایت و انتقال این ویروس به حدی بود که در کمتر از چند روز به کشورهای مختلفی رسید و ایران نیز از جمله این کشورها بود که در اواخر بهمن‌ماه ۱۳۹۸ با اولین نمونه‌های مثبت این بیماری مواجه گردید. تجربه قریب به دو سال مقابله با این ویروس و همه‌گیری آن در کشورهای مختلف نشان داده است بهترین راهکار پیشگیری از ابتلا، خودمراقبتی و رعایت شیوه‌نامه‌های بهداشتی و نکات ایمنی در محیط‌های زندگی، کسب‌وکار و تعاملات روزانه است. امروزه عموم مردم کشور از باسواد گرفته تا بی‌سواد، از شهری گرفته تا روستایی با قدرت سرایت این ویروس و خطرآفرین بودن آن آشنایی دارند و خطرات این ویروس را نمی‌توان کتمان نمود. لذا از منظر حقوق کیفری می‌توان قائل به مسئولیت کیفری افرادی بود که با ادراک و اختیار و بدون رعایت شیوه‌های بهداشتی موجب مبتلا شدن سایر شهروندان شده و حتی در مواردی فوت قربانیان نیز دور از انتظار نخواهد بود. در این خصوص مسئله‌ای که پژوهش حاضر بر آن متکی است، عدم به‌کارگیری ظرفیت نهادهای مردمی و جامعه‌ای در مقابله مؤثر با این پدیده و سایر بیماری‌های واگیردار خواهد بود. در این خصوص سیاست جنایی مشارکتی (جامعه‌ای) که مبتنی بر نقش مؤثر مردم و جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد در مقابله با پدیده مجرمانه است، بسیار حائز اهمیت بوده و می‌تواند به مقابله‌ای معقول و تأثیرگذار در انتقال ویروس کووید ۱۹ بینجامد. پوشش گسترده سیاست جنایی مشارکتی بی‌تردید در کاهش زنجیره انتقال ویروس، سرعت سرایت و همه‌گیری تأثیر می‌گذارد و می‌تواند علاوه بر پیشگیری از عنوان مجرمانه قتل، تهدید علیه بهداشت عمومی و گسترش بیماری‌های واگیردار به سلامت، ایمنی پایدار و امید به زندگی در جامعه نیز کمک شایانی نماید. سؤال اصلی در پژوهش حاضر آن است که آیا بهره‌گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در موضوع کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ می‌تواند مؤثر و یاریگر سیاست جنایی دولتی با ابزارهای مختلف آن باشد؟ لذا برای پاسخ به این پرسش لازم است به تبیین مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی در این مقوله پرداخت و با ملاحظه منافع و کاستی‌ها، پیشنهادهایی مؤثر ارائه نمود. در پژوهش‌های صورت گرفته تاکنون، توجه چندانی به نقش و جایگاه سیاست جنایی مشارکتی در بسیاری از حوزه‌ها و به‌خصوص حوزه انتقال ویروس کووید ۱۹ صورت نگرفته و پژوهش حاضر از این جهت نوآورانه محسوب می‌شود که با نگاهی همه‌جانبه به

مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی در انتقال ویروس کووید ۱۹، سعی در تبیین آن در جامعه نموده و امید به سلامت و گسترش بهداشت و امنیت زندگی شهروندان را ارتقا بخشد.

در این پژوهش کلیدواژه سیاست جنایی نقش محوری ایفا می‌نماید. سیاست جنایی به مجموعه شیوه‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که هیئت اجتماع با توسل به آنها، پاسخ‌ها به پدیده جنایی (مجرمانه) را سازمان می‌بخشد.^۱ «رویکرد سیاست جنایی به‌عنوان راه‌حلی در راستای بازنگری در روش‌های علمی و تحقیقات و بازخوانی پدیده‌های اجتماعی ما را در فهم صحیح و جامع پدیده‌ها و پرهیز از جهل و یک‌سویه‌نگری یاری می‌دهد.»^۲ این سیاست جنایی خود می‌تواند مشتمل بر پاسخ‌های ایجابی (مثبت) و سلبی (منفی) هیئت اجتماع باشد. از طرف دیگر هیئت اجتماع نیز در تعریف پیش‌گفته، عمومیت داشته و مشتمل بر دولت و جامعه مدنی خواهد بود؛ در حقیقت می‌توان سیاست جنایی را مبتنی بر این موضوع به سیاست جنایی دولتی و سیاست جنایی مشارکتی (جامعوی) تقسیم نمود. سیاست جنایی دولتی منحصر در اقدامات دستگاه‌های مختلف دولتی می‌شود که حوزه‌های تقنینی، قضایی و اجرایی را در برمی‌گیرد؛ اما در نقطه مقابل سیاست جنایی مردمی، جامعوی یا مشارکتی قرار دارد که دیرزمانی نیست در عرصه مقابله با پدیده جنایی ظهور و بروز یافته است. این راهبرد سیاست جنایی، بیانگر مشارکت مردم و نهادهای غیررسمی و غیردولتی چه در امر پیشگیری از جرم و چه در واکنش نسبت به جرایم و انحرافات اجتماعی است و هدف مهم آن، تضمین حق امنیت جامعه با ترکیب هوشمندانه پیشگیری و پاسخ‌دهی و بازپذیری اجتماعی بزهکاران است. در واقع تأمین امنیت به‌عنوان نتیجه مبارزه با پدیده مجرمانه، خود هدف عمده‌ای است که با مشارکت مردم تحقق می‌یابد.^۳ این‌گونه سیاست جنایی بر پایه مشارکت هرچه وسیع‌تر و فعال ارکان جامعه مدنی اعم از بزهکار، بزه‌دیده و به‌ویژه مردم در مراحل مختلف تدوین و اجرای سیاست جنایی، خصوصاً در مراحل اجرای آن، یعنی مرحله پیشگیری از وقوع جرم و مرحله واکنش به پدیده مجرمانه در دیدگاه‌ها و آموزه‌های کیفری مطرح می‌شود.^۴ سیاست جنایی مشارکتی این مزیت را دارد که از بطن جامعه و یکایک افراد ملت نشئت می‌گیرد و این ویژگی مهم قدرت

۱. می‌ری دلماس مارتی، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۱۰۳.

۲. باقر شاملو، «بازخوانی سیاست جنایی پیشگیرانه در پرتو پاندمی کووید-۱۹ و تئوری آشوب»، تحقیقات حقوقی، ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹)، ۱۱۵.

۳. علیرضا جمشیدی، سیاست جنایی مشارکتی (تهران: میزان، ۱۳۹۰)، ۴۴.

۴. ولی رستمی، «مشارکت مردم در فرایند کیفری (بررسی سیاست جنایی کشورهای غربی)»، مطالعات حقوق خصوصی، ۳۷، ۲ (۱۳۸۶)، ۱۳۹.

اثر بخشی آن را دوچندان می‌کند.

سیاست جنایی مشارکتی خود به دو قسم کنشی، فعال یا پیشگیرانه و واکنشی، منفعل یا پاسخگو تقسیم می‌گردد. در نوع اول آن، قبل از اینکه جرمی واقع شود، دخالت مردم و نهادهای جامعه‌ی قابل مشاهده است و از ظرفیت‌های آن برای جلوگیری از ارتکاب جرم استفاده می‌شود که در جرم‌شناسی به آن پیشگیری اجتماعی نیز می‌گویند. در نوع دوم آن (واکنشی، منفعل یا پاسخگو) نیز بعد از ارتکاب جرم در حد ممکن، از قابلیت‌ها و توانایی‌های جامعه مدنی برای حل اختلافات استمداد می‌شود و اختلافی که برخاسته از بطن جامعه است، برای رسیدگی به خود جامعه ارجاع می‌شود.^۵ لذا از این حیث به سیاست جنایی کنشی، فعال نیز تعبیر می‌شود که با رویکرد پویای خویش درصدد از بین بردن موقعیت‌های وقوع جرم است تا شاهد کاهش نرخ تکرار جرم در جامعه باشیم. همچنین وجه تسمیه سیاست جنایی مشارکتی واکنش یا منفعل نیز از آن جهت است که پس از وقوع یک پدیده مجرمانه در مقام واکنش و پاسخ‌شناسی برمی‌آید که وجه مشترک این پاسخ‌ها جامعه‌ی بودن آنان است.

در پژوهش حاضر پس از بازشناسی و تبیین مسئولیت کیفری در انتقال ویروس کووید ۱۹ به مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی و واکنشی در انتقال این ویروس پرداخته می‌شود تا ضمن شناسایی این مؤلفه‌ها، راهکارهای پیشنهادی آشکار گردند.

۱- مسئولیت کیفری در انتقال ویروس کووید ۱۹

در رابطه با ویروس نوظهور کووید ۱۹ که گستره جهانی یافته است، تحقیقات صورت گرفته حاکی از آن است که «شمار مرگ‌ومیرهای ناشی از بیماری کووید ۱۹ تا ۵ درصد مبتلایان آن متغیر است. در این میان، ضریب خطر برای افراد مسن و افراد دچار بیماری‌های مزمن مانند نارسایی قلبی و اختلال‌های عروقی به مراتب بیش از دیگران است و هر آن ممکن است دچار علائم شدید تنفسی و مرگ شوند. در مقام مقایسه، میزان مهلک بودن این عارضه در افراد بالای ۶۰ سال دارای وضعیت این‌چنینی، ۴/۵ درصد فراتر از افراد پایین‌تر از این محدوده سنی (۱/۴) درصد است.»^۶ لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که قابلیت ایراد صدمه و نوعاً کشنده بودن این ویروس بر مبنای تحقیقات و پژوهش‌های علوم پزشکی

۵. علی شبعه‌علی، وحید زارع و مجتبی زارع، «جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲، ۵ (۱۳۹۴)، ۲۹۳.

۶. محسن شریفی، «مسئولیت کیفری ناشی از انتقال ویروس کرونا در نظام کیفری ایران (با تأکید بر مخاطره جانی اشخاص)»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۷، ۱۹ (۱۳۹۹)، ۱۶۴.

در مواردی چون وضعیت‌های خاص مجنی‌علیه و یا شرایط محیطی به اثبات رسیده است و می‌تواند در رقم خوردن جنایات عمدی، شبه‌عمدی و خطای محض حسب مورد (بر مبنای عنصر روانی) مؤثر باشد؛ به‌عنوان نمونه شخصی با علم و قصد مبنی بر مبتلا بودن خویش به ویروس کووید ۱۹ به جمع سالمندان دارای عارضه قلبی می‌رود و این امر موجب انتقال ویروس به آنان و فوت چندین تن از ایشان می‌شود. با توجه به این مسئله که بیماری مزبور برای سالمندان و افراد با بیماری زمینه‌ای خطرناک‌تر است و اگر شخص ناقل با علم بر وجود علائم بیماری خویش دستورات قرنطینه را رعایت نکند و قصد آسیب رساندن به آنان در وی محرز شود در صورت بروز خسارت جانی، مرتکب قتل عمد شده و دارای مسئولیت مدنی و کیفری است.^۷ مستند آن نیز می‌تواند بند پ ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی (نوعاً‌کشنده بودن نسبی) باشد که در صورت آگاهی و توجه مرتکب، جنایت عمدی اثبات می‌گردد. وجود فاصله زمانی بین دریافت ویروس و فوت و یا هر نتیجه ناگوار دیگر نیز مانع تحقق جنایت نخواهد بود؛ چنان‌که در ماده ۴۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ مقرر گردیده است: «وجود فاصله زمانی، میان رفتار مرتکب و نتیجه ناشی از آن، مانع از تحقق جنایت نیست مانند فوت ناشی از انتقال عامل بیماری کشنده که حسب مورد موجب قصاص یا دیه است. حکم این ماده و ماده (۴۹۲) این قانون در مورد کلیه جرایم جاری است.» علاوه بر اینکه در موارد منجر به فوت، نقض عضو یا لطمه به منافع اشخاص، عنوان مجرمانه به‌صورت عمد، شبه‌عمد یا خطای محض قابلیت تحقق می‌یابد، می‌توان صرف عدم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی که موجب گسترش ویروس در جامعه می‌شود را نوعی تهدید علیه بهداشت عمومی (موضوع ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده)^۸) دانست؛ چراکه مصادیق تصریح‌شده در ماده ۶۸۸ تمثیلی بوده و گسترش ویروس کووید ۱۹ نیز خود موجب تهدید علیه بهداشت و سلامتی عمومی جامعه شده و به آلوده نمودن محیط و فضاهای شهری، افراد آسیب‌پذیر، کودکان و سالمندان می‌انجامد. قانونی خاص نیز در این زمینه وجود داشته که حائز اهمیت است؛ قانون

۷. الهام فیض‌آبادی، «بررسی مسئولیت افراد و دولت در قبال خسارت‌های ویروس کرونا»، رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۲، ۴(۱۳۹۹)، ۱۰۲.

۸. ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب سال ۱۳۷۵: هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدن یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زائد، ریختن مواد مسموم‌کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پساب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.

طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب سال ۱۳۲۰ که در ماده ۲۲ خود مقرر می‌دارد: «اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی شوند یا در اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری‌های واگیردار شوند به هشت روز تا دو ماه حبس تأدیبی و ۵۱ تا ۵۰۰ ریال جزای نقدی و یا به یکی از این دو کیفر محکوم می‌شوند.» این ماده نیز عموم بیماری‌های واگیردار را در برمی‌گیرد. با ملاحظه صراحت مواد مذکور اگر در اثر «تقصیر» شخصی، فرد یا افرادی مبتلا به ویروس کووید ۱۹ شده و موجب فوت یا نقص عضو یا منافع شخص یا اشخاصی گردد، مرتکب مقصر، مسئول جبران دیه فوت یا نقص عضو یا منافع شخص یا اشخاص مبتلا به ویروس می‌باشد. به نظر می‌رسد وفق قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ اگر غفلت در انتشار ویروس کووید ۱۹ موجب تحقق جنایت علیه نفس و نقص در اعضا و منافع شخصی گردد، در این صورت قانون مجازات اسلامی موجب نسخ ضمنی ماده ۲۲ قانون طرز جلوگیری از بیمارهای واگیردار مصوب ۱۳۲۰ گردیده و در غیر آن یعنی اگر موجب جنایت نگردد ولی شخصی را مبتلا کرده و گرفتار معالجه و درمان آن نماید، مطابق قانون موصوف قابل تعقیب کیفری و مجازات است و بابت هزینه‌های متعارف معالجه و درمان آن، مقصر مسئول جبران آن می‌باشد.^۹ علاوه بر آن در مواد ۵۵ و ۵۶ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ به مسئولیت و مجازات پزشک و سردفتری اشاره می‌شود که به‌طور عمد و بر خلاف واقع به موضوع بیماری‌های واگیردار توجه ننموده و اقدام به صدور گواهی و یا ثبت واقعه نکاح نماید.^{۱۰} همچنین ماده ۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب سال ۱۳۹۹ نیز ابتلای هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی به بیماری یا اختلال‌های رفتاری، روانی یا شخصیتی و یا بیماری‌های جسمی واگیر صعب‌العلاج به تشخیص پزشکی قانونی را از موارد وضعیت مخاطره‌آمیز و موجب مداخله قانونی و حمایت از طفل و نوجوان دانسته است.^{۱۱} قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۴ با اصلاحات بعدی نیز در ماده ۲۲ ایجاد هرگونه آلودگی یا انتشار بیماری‌های مسری و تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و هرگونه مواد آلاینده که باعث خسارت به منابع آبی شود را با حکم محاکم قضایی محکوم به پرداخت جزای نقدی تا سه برابر ارزش محصول (متناسب با نوع تخلف، ظرفیت شناور، میزان و نوع صید) برای موارد

۹. شریفی، پیشین، ۱۰۷.

۱۰. ولی‌اله صادقی، تنقیح قوانین و مقررات کرونا و سایر بیماری‌های واگیر (تهران: مهر کلام، ۱۳۹۹)، ۵۸-۵۹.

۱۱. همان، ۵۹.

۱ و ۲ و ۳ و یا یک تا پنج میلیون ریال برای سایر موارد می‌نماید.^{۱۲-۱۳} افزون بر این می‌توان به ماده ۱۱۳ قانون مجازات نیروهای مسلح مصوب سال ۱۳۸۲ اشاره داشت که برای هر نظامی که با سوءنیت گوشت حیوانات مبتلا به بیماری‌های مسری یا مواد غذایی فاسد یا ضایع شده را بین نظامیان توزیع نماید، مسئولیت و مجازات در نظر گرفته است.

۲- مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی (گنشی و واکنشی)

سیاست جنایی مشارکتی همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، راهکاری ارزشمند و قابل اعتنا در مقابله با پدیده‌های مجرمانه به شمار می‌رود؛ به‌گونه‌ای که در سیاست جنایی اسلام نیز شاهد پرداختن به جنبه‌های مشارکتی و مردم‌محور آن هستیم. در یک نظام اسلامی، از یک سو با توجه به انسجام و تماسک موجود بین افراد جامعه که از آن به اخوت ایمانی یاد می‌شود، زمینه مناسبی برای حل تعارضات و نزاحات از طریق غیرقضایی وجود دارد. از سوی دیگر با توجه به تعریف انسان از نگاه مذهبی، باور به حیات جاودان و اعتقاد به مسائلی از قبیل حشر، میزان و ثواب و عقاب اخروی و معنا یافتن «توبه و انابه» در نظام آموزشی و پرورشی اسلام، پاسخ کیفری به جرایم و خطاها تنها پاسخ نبوده و قطعی الاجرا محسوب نمی‌شود و در قلمروی گسترده، عفو مجرمین و در نتیجه میانجیگری به نفع مجرم نزد حاکم موجه و مجاز می‌باشد.^{۱۴} اساساً در دین اسلام مردم جامعه، محور امور به شمار می‌روند و حتی در مقابله با انحراف و بزهکاری نیز می‌توانند مؤثر واقع شوند. در حقیقت شخص منحرف و مجرم فارغ از این وصف عارضی، خود جزئی از مردم جامعه محسوب می‌شود و لذا پیام، رفتار و نحوه مقابله مردم را بیشتر و بهتر از نهادهای رسمی دولتی درک نموده و می‌پذیرد. «بر این اساس، انسان‌هایی که در یک جامعه در کنار هم زندگی می‌کنند، به یکدیگر وابسته‌اند و از این رو کمک به شخص قربانی توسط جامعه با مبانی انصاف و عدالت سازگارتر خواهد بود.»^{۱۵} علاوه بر آن اثرگذاری بیشتر و بازدارندگی بهتری نیز از این‌گونه روش‌ها متصور خواهد بود. نباید چنین تصور شود که در هر جامعه و کانون اجتماعی می‌توان تحقق سیاست جنایی مشارکتی و آثار مطلوب آن را پیشنهاد نمود؛ چراکه شرایط و عوامل زمینه‌سازی برای

۱۲. همان، ۶۰.

۱۳. همان، ۶۱.

۱۴. سیدمحمد حسینی، سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران (تهران: سمت، ۱۳۹۴)، ۲۲۴.

۱۵. نسرین مهرا، «مسئولیت دولت در جبران خسارت قربانیان کرونا»، تحقیقات حقوقی، ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹)،

۱۴۶.

این امر لازم است. به‌طور کلی شرایط زمینه‌ساز حضور و مداخله جامعه مدنی و تحقق سیاست جنایی مشارکتی به عواملی چند وابسته است که عدم تحقق این‌گونه عوامل می‌تواند مانعی بر سر گسترش و توسعه مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی باشد؛ نخست اینکه دولت مستقر در آن جامعه قائل به قدرت محض و فراگیر نبوده و در حوزه‌های مختلف به نحو محسوسی به جامعه مدنی اجازه مداخله دهد، دوم اینکه سازمان‌ها، تشکیلات و ساختارهای جامعه مدنی به مفهوم علمی آن نیز برقرار باشد.^{۱۶} در نظام حقوقی ایران دو عامل مزبور به‌خوبی مهیا و فراهم است، اما نیازمند تبیین و تشویق جوامع مدنی برای مداخله‌ای فعالانه در پدیده جنایی هستیم. به همین منظور در مقابله با انتشار و گسترش ویروس کووید ۱۹ در جامعه که به‌تازگی دنیای معاصر را درگیر خود نموده است، اگر اهتمامی ویژه به سیاست جنایی مشارکتی در کنار راهکارهای سیاست جنایی دولتی صورت پذیرد، نه‌تنها فرهنگ‌سازی و درونی نمودن رفتارهای هنجارمند بیشتر و بهتر محقق می‌شود، بلکه در قطع زنجیره انتقال ویروس نیز مؤثر بوده و می‌تواند به کاهش روند صعودی ابتلا و مرگ‌ومیر امیدوار بود؛ به عبارت بهتر تجربه نشان داده است هر قدر مردم یک جامعه با تدابیر دولتی و سخت‌گیرانه در مواجهه با ویروس کووید ۱۹ همکاری نموده و خودمراقبتی و احساس مسئولیت جمعی گسترش یابد، روند مقابله مؤثر و کارآمد می‌شود؛ اما هر اندازه بین رفتارهای مردمی و مشارکت عمومی با تدابیر دولتی فاصله افتد و مردم خود را مقید به قطع زنجیره گسترش ویروس ندانند، علی‌رغم تلاش‌های نهادهای رسمی دولتی، همچنان آمارها صعودی و فزاینده خواهد بود. از همین رو برخی نویسندگان معتقدند، جایگزین‌های مدنی از نظر آثار غنی‌تر از جایگزین‌های اداری است؛^{۱۷} بنابراین در ادامه پژوهش به مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی در هر دو حوزه کنشی و واکنشی در مقابله مؤثر با این ویروس خواهیم پرداخت.

۲-۱- مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی

هدف اصلی سیاست جنایی مشارکتی کنشی یا فعال، پیشگیری از ارتکاب جرم یا کاهش آن از طریق فرهنگ‌سازی در رفتارهای اجتماعی و نقش‌آفرینی اثرگذار مردم است. پیش‌گیری کنشی به دو قسم اولیه و ثانویه تقسیم می‌شود؛ پیشگیری اولیه که ناظر بر تغییر شرایط جرم‌زای محیطی و اجتماعی از طریق برنامه‌های ارتکاب جرم است؛ دو گونه اجتماعی و وضعی را شامل می‌شود؛ پیشگیری اجتماعی با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به‌صورت پایدار و همیشگی است و

16. Felipe Fernandez Armento, *Civilizations* (London: Macmillan, 2000), 211.

17. Calais-Auloy (M-th.), *La depenalization en droit penal des affaires* (Paris: Dalloz, 1988), 215.

می‌کوشد تا اعضای جامعه را از طریق آموزش، تربیت، تشویق و تنبیه با نظام اجتماعی و فرهنگی آشنا و هم‌نوا کند.^{۱۸} اما پیشگیری وضعی به دنبال برهم زدن شرایط ماقبل ارتکاب جرم است. در حوزه مقابله با ویروس کووید ۱۹ مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی یا فعالانه می‌تواند مشتمل بر پیشگیری، خود مراقبتی و نظارت‌های مردمی، نقش‌آفرینی فعال سازمان‌های مردم‌نهاد و در نهایت تأثیرگذاری رسانه‌ها و خبرگزاری‌های محلی در آگاه‌سازی و اقناع عمومی باشد که در ادامه مورد تبیین قرار می‌گیرند.

۲-۱-۱- پیشگیری، خود مراقبتی و نظارت‌های مردمی

جامعه مدنی به‌ویژه مردم به‌عنوان یکی از ارکان ضروری سیاست جنایی مشارکتی، با همراهی و تشریک مساعی می‌توانند در برابر بحران کووید ۱۹ مقابله نمایند؛ زیرا ما ساکنان کره زمین بسیار به هم وابسته‌ایم و پاسخ به بحران جز از راه همبستگی جهانی ممکن نیست.^{۱۹} کووید ۱۹ پدیده‌ای همه‌گیر است که مواجهه با آن نیازمند مشارکت همگانی است؛ بنابراین در سطح کنشی و پیش‌گیرنده جامعه مدنی باید حضوری فعال داشته باشد. در آموزه‌های اسلامی، جسم ابزار تکامل روح در زندگی دنیوی است؛ لذا حفظ و مراقبت از سلامت جسم اهمیت زیادی دارد.^{۲۰} در راستای مقابله با این بیماری مسری مردم وظیفه دارند با رعایت بهداشت فردی و عمومی در سطح اجتماع از ابتلای خود و دیگران به ویروس کووید ۱۹ جلوگیری نمایند. بهداشت به معنای فعالیت‌های پیشگیرانه جهت حفظ یا ارتقای سلامتی بشر است. در این خصوص بهداشت به دو قسم فردی و عمومی تقسیم می‌شود؛ منظور از بهداشت فردی فعالیت‌های خودمراقبتی اعم از انجام یا ترک در ارتباط با پاکیزگی بدن و اشیای شخصی جهت حفظ سلامتی انسان است. مراد از بهداشت عمومی نیز فعالیت‌های دگرمراقبتی پیشگیرانه اعم از انجام یا ترک در ارتباط با پاکیزگی اشیای عمومی جهت حفظ یا ارتقای تندرستی همه اعضای جامعه خواهد بود.^{۲۱} بهداشت فردی هم چون شستن دست‌ها با مواد ضدعفونی‌کننده ابزاری پیشگیرانه در حوزه سلامت است که

۱۸. علی نجفی توانا و شهید شاطری‌پور اصفهانی، «پیشگیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۹، ۴ (۱۳۹۱)، ۵۹.

۱۹. محمدعلی حاجی‌ده‌آبادی، «از بحران کرونا تا بحران سیاست جنایی»، حقوق اسلامی، ۱۷، ۶۴ (۱۳۹۹)، ۱۲۸.

۲۰. سیدحمزه حسینی و رحمت‌اله مرزبند، «راهبردهای حفظ و ارتقای سلامت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در پاندمی کرونا»، دین و سلامت، ۸، ۲ (۱۳۹۹)، ۸۵.

۲۱. حاتمی، حسین و همکاران. کتاب جامع بهداشت عمومی (تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۹۲)، ۱؛ نقل در اکبر محمودی، «عدم رعایت بهداشت در برابر بیماری‌های واگیردار (به‌ویژه کرونا) از نگاه فقه و حقوق»، حقوق اسلامی، ۱۷، ۶۴ (۱۳۹۹)، ۲۰۰.

نقطه عطفی در سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی به حساب می‌آید.^{۲۲} با توجه به تحقیقات صورت گرفته فعالیت‌های ورزشی منظم و سبک زندگی فعال با افزایش انرژی مصرفی و بهبود آمادگی جسمانی و روانی نیز باعث ارتقای سلامت و همچنین کاهش امکان آلودگی ویروسی افراد می‌شود و در صورت ابتلا به کووید ۱۹ تأثیر بسزایی در فرآیند درمان و بازیابی ایمنی افراد خواهد داشت.^{۲۳} علاوه بر رعایت بهداشت فردی و ورزش که در بُعد فردی زندگی حائز اهمیت است، پیشگیری‌های مردمی، خودمراقبتی و رعایت جمعی دستورات و تدابیر خنثی‌کننده در عرصه اجتماع و در ارتباط با دیگر هم‌نوعان نیز می‌تواند مهم قلمداد شود؛ به همین منظور جلوگیری از گسترش و سرایت بیماری واگیردار کووید ۱۹، اغلب با استفاده از تدابیر زودبازده پیشگیری وضعی، نظیر استفاده از ماسک در هنگام حضور در اجتماعات، رعایت فاصله‌گذاری‌ها در کلیه شئون اجتماعی، پرهیز از برگزاری مراسمات دسته‌جمعی بدون تمهید مقدمات، رعایت قرنطینه و خودنظارتی اشخاص، التزام شخصی مردم به واکسیناسیون عمومی در جهت گسترش ایمنی جامعه در برابر ویروس مزبور، محدودیت سفرها و حمل‌ونقل و در مواردی کاهش فعالیت‌های اجتماعی خواهد بود که این خودمراقبتی و نظارت مردمی، با نگاه پیشگیرانه می‌تواند بسیار مؤثر و قابل اعتنا باشد. جالب اینجاست که قانون‌گذار در بخشنامه برخورد با احتکارکنندگان لوازم پیشگیرانه در دوران شیوع کرونا ابلاغی سال ۱۳۹۹، هرگونه احتکار عمده و عدم عرضه مواد شوینده، ماسک و سایر اقلام مؤثر در پیشگیری و درمان ویروس را جرم‌انگاری نموده است^{۲۴} که این نشان از حمایت سیاست جنایی دولتی از خودمراقبتی مردمی در عرصه سیاست جنایی مشارکتی دارد؛ چراکه کمبود اقلام بهداشتی و عدم عرضه صحیح آن به مصرف‌کنندگان و اخلال در روند توزیع، می‌تواند شهروندان یک جامعه را که مصمم به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی و مراقبت فردی در دوران شیوع ویروس هستند، دچار مشکل ساخته و حتی اراده آنان را در سهیم بودن در سلامت عمومی جامعه مخدوش نماید؛ لذا وضع قوانین و مقررات پشتیبان که زمینه اثرگذاری و کنشگری فعال شهروندان جامعه را دوچندان می‌کند، ضرورت می‌یابد؛ به دیگر سخن، سیاست‌گذاری تقنینی، قضایی و اجرایی مناسب و کارآمد در جهت تأمین ضرورت‌ها و پیش‌نیازهای مشارکت شهروندان و رفع موانع و کاستی‌های ممکن، تسهیلگر و تقویت‌کننده اراده عمومی در قبال سرنوشت جامعه و ایمنی عمومی خواهد بود.

۲۲. همانجا.

۲۳. سجاد احمدی‌زاد و مینو باسامی، «نقش ورزش در بهبود دستگاه ایمنی و آمادگی جسمانی در دوران پاندمی کرونا و دستورالعمل‌های ورزشی مرتبط»، فیزیولوژی ورزش و فعالیت بدنی، ۱۳، ۱(۱۳۹۹)، ۱۰.

۲۴. صادقی، پیشین، ۵۵.

۲-۱-۲- نقش‌آفرینی فعال سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه بهداشت و سلامت عمومی

در کنار رفتارها و عملکرد مردمی، سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) نیز می‌توانند به‌عنوان یک گروه اجتماعی و برخوردار از هویت جمعی، سازمانی و غیردولتی و البته متمایز از بخش خصوصی با جهت‌گیری غیرانتفاعی و اغلب عاری از اهداف کسبی (که بر اساس زمینه فعالیت در طیف گسترده‌ای از حوزه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، خانواده و ... فعال می‌باشند) بی‌شک در حوزه سیاست جنایی مشارکتی از نوع کنشی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین کنشگران و مجریان راهبردهای این نوع از سیاست جنایی به شمار روند.^{۲۵} کمک‌های اجتماعی همچون توزیع رایگان ماسک، مواد ضدعفونی‌کننده بین افراد جامعه به‌خصوص گروه‌های آسیب‌پذیری مانند سالمندان، افراد دارای بیماری زمینه‌ای و اقشار کم‌درآمد، فرهنگ‌سازی با تشویق و دعوت مردم از طریق پویش‌های مختلف به استفاده از ماسک و واکسیناسیون عمومی و همکاری با نهادهای پایگاه‌هایی چون مساجد و جمعیت هلال احمر برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و توزیع بسته‌های معیشتی می‌تواند از اقدامات راهبردی سازمان‌های مردم‌نهاد به شمار آید. علاوه بر آن، به جهت آنکه این تشکل‌ها با ساختار قانون‌مند و مستقل در حوزه سلامت و بهداشت عمومی فعالیت داشته و به‌مثابه پلی میان مردم و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌باشند، در جهت اجرای مصوبات و سیاست‌های وزارتخانه مزبور در کنترل و انهدام ویروس کووید ۱۹ نیز می‌توانند به مشارکت لازم در این خصوص بیشتر کمک نمایند؛ از جمله مهم‌ترین این اقدامات می‌تواند اجرای طرح غربالگری باشد که متضمن شناسایی وضعیت افرادی است که ممکن است هیچ نشانه‌ای از بیماری نداشته باشند؛ برخی از افراد ممکن است مبتلا به ویروس کووید ۱۹ باشند اما سالم به نظر رسیده یا تنها نشانه‌های خفیفی از خود بروز دهند. شناسایی افراد آلوده مهم است تا بتوانند از دیگران فاصله گرفته و به دنبال مراقبت‌های مناسب از خود باشند. غربالگری کووید ۱۹ می‌تواند شامل بررسی دمای بدن یا سؤالاتی از وضعیت عمومی افراد در هنگام سفرهای بین‌المللی یا تماس با موارد مبتلا به این بیماری یا تست‌های سریع باشد. غربالگری می‌تواند از طریق تلفن، آنلاین یا حضوری، در خانه، کلینیک، محل کار، فرودگاه‌ها یا مدارس انجام شود^{۲۶} که این سازمان‌های مردمی با تمرکز فعالیت خود در این عرصه و حضوری فعال در این مسیر، می‌توانند مؤثر باشند.

۲۵. عباس قجاوند و قدرت‌اله خسروشاهی، «نقد و بررسی سیاست جنایی مشارکتی ایران در رویارویی با مجرمین حرفه‌ای»، تحقیقات حقوقی آزاد، ۱۳، ۵۰ (۱۳۹۹)، ۲۶۴.

26. Meera Viswanathan et al., "Universal Screening for SARS-CoV-2 Infection: A Rapid Review", *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 15, 9(2020), 1.

۲-۱-۳- تأثیرگذاری رسانه‌ها و خبرگزاری‌های محلی در آگاه‌سازی و اقناع عمومی

امروزه بخش عمده‌ای از فعالیت‌های فرهنگی از طریق رسانه‌های گروهی صورت می‌پذیرد و البته نقش آن در امر پیشگیری از جرم نیز مورد تصریح جرم‌شناسان و حقوق‌دانان قرار گرفته است.^{۲۷} به‌طور قطع، در عصر حاضر رسانه‌های دیجیتال و فناوری ارتباطات نقش مهمی در پرداختن به عمده مسائل بهداشت عمومی و توسعه دارند؛ چنانکه قدرت جهانی رسانه‌های دیجیتالی در تحول بخش‌های مختلف جامعه به‌ویژه ارائه خدمات بهداشت عمومی به رسمیت شناخته شده است. همچنین، رسانه‌های اجتماعی^{۲۸}، انقلابی را در نحوه افشای نگرانی‌های مربوط به سلامت شخصی افراد و بیان عقاید در مورد موضوعات بحث‌برانگیز بهداشت عمومی ایجاد کرده و به یک بستر مهم برای مباحث مربوط به علم و سلامت بدون زمان و مکان تبدیل شده‌اند.^{۲۹} در سال‌های اخیر، رسانه‌های اجتماعی هم چون یک منبع اطلاعاتی مهم و قابل اعتنا در ارتباط با ریسک و بحران، به‌ویژه در هنگام شیوع بیماری‌های عفونی عمل نموده‌اند. کسب و تبادل اطلاعات از طریق رسانه‌های اجتماعی در هنگام شیوع بیماری عفونی می‌تواند ارتباطات مربوط به این بیماری را پیچیده کند، زیرا احساسات می‌توانند نقش مهمی در شکل‌گیری ادراک خطر عمومی یا رفتارهای بعدی داشته باشد؛^{۳۰} لذا، در جهت‌دهی رفتارهای مردم و تغییر نگرش آنان، این رسانه است که می‌تواند با نمایش صحیح واقعیت و عواقب جدی نگرفتن بحران کووید ۱۹ در سلامت و امنیت اجتماع مؤثر باشد. در این راستا می‌توان به بازنمایی رسانه‌ای جرم به‌عنوان یکی از موضوعات کلیدی جرم‌شناسی فرهنگی اشاره داشت که کارایی محسوسی در موضوع حاضر دارد. بازنمایی رسانه‌ای از طریق بیش‌نمایی حلقه مفقوده رسانه در کنترل ابتلا و پیشگیری در کووید ۱۹ به شمار می‌آید. در فرآیند بیش‌نمایی، گاه برخی رفتارهای اجتماعی که کم‌اهمیت و کوچک جلوه می‌کند، با پردازش گسترده رسانه‌ای، بزرگ و فاجعه‌آمیز قلمداد می‌گردند. در واقع یک رفتار خرد اجتماعی، با فعالیت رسانه‌ها و مطبوعات، امری مخرب و ضد اجتماعی تلقی شده که نظم عمومی جامعه و حیات بشر را مختل می‌سازد؛ به‌عنوان نمونه ارتکاب جرمی کوچک در یک شهر و یا روستا، می‌تواند در پی گسترش و پردازش رسانه‌ای،

۲۷. جمال بیگی، بابک پورقهرمانی و یوسف لیلان‌دوست، «سیاست جنایی پیشگیرانه ناظر بر جرایم منافی عفت در ایران»، مطالعات پیشگیری از جرم، ۲۸(۱۳۹۳)، ۲۰.

28. SM (Social Media)

۲۹. علی راشدی و زهره موسوی کاشی، «بررسی تأثیر رسانه‌های سازمانی و اجتماعی بر پیشگیری از کرونا با میانجیگری ادراک ریسک فردی و نقش تعدیلگر جنسیت»، جستارهای سیاسی معاصر، ۱۱، ۴(۱۳۹۹)، ۱۹۴-۱۹۵.

۳۰. همان، ۲۱۶.

بزرگ‌نمایی شده و به سراسر کشور منتشر و هراس اخلاقی ایجاد نماید. در مقوله جرم‌شناسی فرهنگی که نقش ساختارهای فرهنگی، سیاسی و به‌ویژه رسانه‌های جمعی در وقوع جرم را مورد مطالعه قرار می‌دهد؛^{۳۱} بیان می‌گردد که رفتارهای مجرمانه ریشه در تفکرات، نگرش‌ها، اعتقادات قومی، مذهبی، نژادی و معرفتی آنان دارد و بهترین راه مقابله، اصلاح این عقاید و آداب و رسوم فرهنگی و اعتقادی است.^{۳۲} رسانه‌های جمعی بایستی در بحبوحه پاندمی کووید ۱۹ که مردم با موجی از اخبار و اطلاعات ضدونقیض و تأثیرگذار مواجه هستند، طی برنامه‌های متعدد از آخرین یافته‌ها در کنار بیان آمار واقعی مربوط به بیماری اطلاع‌رسانی نمایند^{۳۳} و با بزرگ جلوه دادن عواقب و خطرات ویروس و قدرت شیوع و سرایت آن، در متنبه ساختن مردم اثرگذارند. علاوه بر آن، از آنجا که جامعه مدنی صاحب قوه تعقل و اختیار است و در عموم موارد با اندیشه و آزادانه دست به انتخاب می‌زند، لازم است رسانه با بهره‌گیری از کارشناسان، محققان و صاحب‌نظران در دو حوزه اطلاعات پزشکی مرتبط با بیماری واگیردار کووید ۱۹ و موضوعات فقهی و حقوقی آن به امور ذیل اهتمام ورزد؛ نخست، در خصوص واقعیت‌های پزشکی و طرق پیشگیری و درمان بیماری به ارائه اطلاعات صحیح، آگاه‌سازی و راهنمایی مؤثر اعضای جامعه پردازند و در این مسیر ضمن بهره‌وری از پژوهش‌های علم پزشکی به طب سنتی نیز توجه گردیده و موافقین و مخالفین آن در یک مناظره رسانه‌ای راهکارها و نتایج علمی و تجربی خود را بیان نموده و مردم را در مقابله با کووید ۱۹ و در امان ماندن از این بیماری جان‌فرسا و مهلک هدایت نمایند. دوم، در رابطه با مسئولیت مدنی و کیفری ناقصین کووید ۱۹ با حضور حقوق‌دانان و فقها به آگاه‌سازی مردمی اقدام نمایند تا آثار حقوقی عادی‌انگاری و گسترش ویروس و مبتلا نمودن دیگران برای آنان تفهیم گردد و این طریق به پیشگیری از ابتلا و ارتکاب جرایم مرتبط منجر گردد.

۲-۲- مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی واکنشی

سیاست جنایی مشارکتی در صورتی که پس از وقوع جرم مورد توجه باشد و با هدف دخیل نمودن مردم و جامعه مدنی در پاسخ‌دهی به رفتار مجرمانه سوق یابد، واکنشی قلمداد می‌شود. هرچند از این‌گونه سیاست جنایی به منفعل یا پسینی نیز تعبیر می‌شود؛ اما کارآمدی و نقش مثبت جوامع مردمی را نباید

31. Jeff Ferrel, Cultural Criminology (Arizona, USA: Flagstaff, 1999), 396.

۳۲. اسمعیل رحیمی‌نژاد، رویکردهای نوین در جرم‌شناسی انتقادی و سیاست جنایی (تهران: مجد، ۱۳۹۸)، ۱۱۸-۱۲۰.
 ۳۳. محمود عباسی، محمدرضا فلاح و میثم کلهرنیا گلکار، «پاندمی کرونا؛ از ملاحظات حقوق بشری تا الزامات شهروندی»، حقوق پزشکی، ۱۴، ۵۵ (۱۳۹۹)، ۱۳.

و نابهنجار است. این حساسیت وقتی به شکل مؤثری ظاهر گردد، راه را بر رواج ناهنجاری‌ها در جامعه می‌بندد. به‌عکس وقتی جامعه‌ای در مقابل نابهنجاری‌ها، هیچ‌گونه مخالفتی نشان ندهد یا سیاست‌ها و مخالفت‌ها بسیار ضعیف باشد زمینه ترویج و تثبیت ناهنجاری‌ها فراهم می‌گردد و در اینجا است که چه‌بسا ناهنجاری‌ها شکل هنجار به خود می‌گیرند و منکرات در پوشش معروف ظاهر می‌شوند.^{۳۸} امر به معروف و نهی از منکر جمعی همان کنترل و نظارت‌پذیری اجتماعی است که در مواردی ناگزیر نیازمند برچسب‌زنی نیز خواهد بود. در موضوع مقابله با ویروس کووید ۱۹ می‌توان این‌چنین تعبیر داشت که یکایک اعضای جامعه وقتی با فردی روبرو شوند که از اصول ایمنی و بهداشتی فاصله گرفته و در این زمینه کوتاهی می‌کند، با برچسب‌زنی به وی و در مواردی طرد اجتماعی مبتنی بر مراتب امر به معروف و نهی از منکر، به او می‌فهمانند که رفتاری مخاطره‌آمیز و اشتباه داشته و تا آن را ترک نکند، این وضعیت ادامه دارد. از قضا این‌گونه برخوردهای مردمی نه‌تنها اثر معکوس ندارد، بلکه در درونی‌سازی هنجارها و ارزش‌های سلامت عمومی نیز مفید و مؤثر است. این نوع نگاه حکایت از مسئولیت‌پذیری شهروندان یک جامعه دارد. «مسئولیت‌پذیری شهروندان، همچون شاهرگی حیاتی، ضامن بقا و ارتقای حقوق شهروندی و بالمآل تأمین سعادت فردی و اجتماعی است. در حقیقت، غایت شهروندی، تعامل و هم‌افزایی در بستر جامعه در اقلیمی با پیوندهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی متنوع است که در آن شهروندان علاوه بر انقیاد شخصی با کنشی مستمر و معنادار در تقابل با یکدیگر، هم‌گرایی اجتماعی را موجب می‌شوند.»^{۳۹} به‌عنوان نمونه فرض کنید شخصی در صف نا‌توانی بدون ماسک حاضر شده است. سیاست جنایی مشارکتی و اکنش‌مدار در این خصوص این‌گونه نقش‌آفرینی می‌کند که هم نانا و هم افراد دیگر حاضر در صف انتظار به او برچسب خطا کار زده و به‌گونه‌ای با رعایت مراتب امر به معروف، وی را متنبه ساخته و حتی در مواردی از ارائه خدمات و کالا به او امتناع کنند. این رفتارها موجب می‌شود تا حداقل فرد خاطی در عرصه اجتماع خود را مقید به رعایت دستورالعمل‌ها بداند. لذا برچسب‌زنی و امر به معروف جمعی و حتی طرد اجتماعی می‌تواند اقدامی کارساز در عرصه مقابله با گسترش ویروس کووید ۱۹ به شمار رود.

۲-۲-۲- نقش‌آفرینی فعال مردم در کشف و اعلام موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی به مراجع قضایی و بهداشتی (تعقیب اجتماعی)

در مقابله مؤثر با گسترش ویروس مخاطره‌آمیز کووید ۱۹ یکی از بهترین و کارآمدترین ابزارهای سیاست

۳۸. محمدعلی حاجی‌ده‌آبادی، «امر به معروف و نهی از منکر و سیاست جنایی»، حقوق اسلامی، ۱، (۱۳۸۳)، ۹۹.

۳۹. عباسی، فلاح و کلهرنیا گلکار، پیشین، ۱۹-۲۰.

جنایی مشارکتی، نقش آفرینی فعال مردم در کشف موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی و اعلام و اخبار آن به مراجع صالح به شمار می‌آید. در واقع اگر مردم نسبت به سرنوشت اجتماعی یکدیگر اهمیت قائل شده و احساس مسئولیت اجتماعی کنند، جامعه به یک پیوستگی و انسجام رسیده و جرایم و تخلفات نیز به تبع صعب‌الوقوع می‌شوند. در این خصوص می‌توان به رویکرد تعقیب اجتماعی که در برخی کشورها از جمله آمریکا مورد توجه قرار گرفته است، اشاره داشت. رویکرد تعقیب اجتماعی به امر تعقیب، ویژگی اجتماعی می‌دهد و بر اساس آن مقام‌های تعقیب، ضمن تماس فزاینده با مردم محل و همسایگان به شناسایی مسائل و موضوعات جرم‌زا و قابل تعقیب می‌پردازند و به آنها در خصوص تشخیص و پیشگیری از جرم راهنمایی و آموزش می‌دهند. تعقیب اجتماعی به سمت یک راهبرد تعقیب جهت‌یابی شده حرکت می‌کند که در آن تمرکز تعقیب به سوی کیفیت زندگی اجتماعی می‌چرخد.^{۴۰} در این رویکرد مردم و جوامع مدنی همچون سندیگاه‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر فعالان اجتماعی می‌توانند مفید واقع شوند و با احساس مسئولیت جمعی به اعلام سریع و دقیق موارد تخلف از مقررات بهداشتی به مراجع مسئول بپردازند. ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی سال ۱۳۹۴ نیز در این زمینه مقرر می‌دارد: «سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آنها درباره حمایت از اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و دارای ناتوانی جسمی یا ذهنی، محیط‌زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حمایت از حقوق شهروندی است، می‌توانند نسبت به جرایم ارتكابی در زمینه‌های فوق اعلام جرم کنند و در تمام مراحل دادرسی شرکت کنند.» متأسفانه در دوران همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ آن‌چنان‌که باید مردم جامعه نسبت به سلامت و بهداشت عمومی احساس مسئولیت ننموده و از تعقیب اجتماعی و اعلام موارد تخلف در جهت بهبود ایمنی جامعه چشم‌پوشی می‌کنند. هراندازه این احساس تعهد اجتماعی در افراد فعال‌تر شده و با مشاهده هرگونه نقض دستورالعمل‌های بهداشتی بلافاصله مراتب را گزارش و به کشف سریع‌تر جرم و تخلف کمک نمایند، از میزان نقض مقررات بهداشتی کاسته شده و مردم در هنگام حضور در جامعه بیشتر به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی اهتمام می‌ورزند.

۲-۲-۳- تعبیه بازداشت شهروندی در هنگام مواجهه مشهود با عدم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی

در حال حاضر تنها مستند قانونی مداخله مردم در فرایند وقوع جرم در تبصره یک ماده ۴۵ قانون آیین

40. The Annie E. Casey Foundation, Community Safety and justice, Part of a series the Technical Assistance/ Resource center of The Annie E. Casey Foundation, 2003, 25.

دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ به چشم می‌خورد که به تمام شهروندان اجازه می‌دهد در صورت مواجهه با جرایم مشهود موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون و عدم حضور ضابطان دادگستری، اقدامات لازم برای جلوگیری از فرار مرتکب و حفظ صحنه جرم را به عمل آورند. در حقیقت در این موارد شهروندان در حکم ضابطان دادگستری به شمار می‌روند که اختیارات لازم جهت دستگیری و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم را دارند. در کنار این رویکرد قانون آیین دادرسی کیفری در نظام حقوقی ایران، رویکردی با عنوان بازداشت شهروندی در نظام حقوقی فرانسه به چشم می‌خورد؛ به طوری که در ماده ۷۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه پیش‌بینی گردیده است که در جرایم مشهود، هر شخصی علاوه بر بزه‌دیده، می‌تواند مرتکب جرم را دستگیر و به نزدیک‌ترین مقر پلیس هدایت نماید و وی را به مأمورین قضایی تحویل دهد.^{۴۱} این رویکرد به کشورهای دیگری چون آمریکا نیز تسری یافته است. رویکرد بازگشت شهروندی مبتنی بر تسهیل در فرآیند رسیدگی و مقابله مؤثر با پدیده مجرمانه است و نمودی بارز از سیاست جنایی مشارکتی و جامعه‌مدار محسوب می‌شود. در عرصه مبارزه با بیماری‌های واگیردار به‌خصوص کووید ۱۹ نیز این رویکرد می‌تواند مفید واقع شود. در حقیقت امروزه یکایک شهروندان جامعه اگر خود را مسئول، متعهد و پایبند به قرارداد اجتماعی بدانند و نسبت به سرانجام و سرنوشت خود و جامعه اطراف حساسیت نشان دهند لازم است در مواجهه مشهود با هرگونه تهدید علیه بهداشت عمومی و نقض فاحش دستورالعمل‌های بهداشتی که گاه به انتقال ویروس و فوت برخی اشخاص می‌انجامد، واکنش فعالانه نشان داده و با بازداشت افراد خاطی و معرفی آنان به مراجع قضایی و انتظامی نسبت به وقوع این‌گونه جرایم و تخلفات واکنش نشان دهند. هرچند امروز بنا به نص صریح تبصره یک ماده ۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری تنها موارد چهارگانه ماده ۳۰۲ این قانون مشمول مداخله شهروندان می‌شود و بازداشت شهروندی در موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی توجیه قانونی ندارد اما پیشنهاد می‌شود با توجه به مخاطره‌آمیز بودن ویروس‌های واگیردار به‌خصوص کووید ۱۹ و گاهی کشنده بودن آن در برخی مواقع، قانون‌گذار گستره شمول تبصره یک ماده ۴۵ را به این موارد نیز تسری بخشیده و با تعیین چهارچوب‌های قانونی و اصول لازم، مداخله شهروندان را به رسمیت شناسد. البته همان‌گونه که گفته شد چهارچوب و ضوابط لازم می‌بایست در این خصوص تعریف گردد تا به سوءاستفاده از قدرت و یا تهدید آزادی‌های عمومی افراد در جامعه منجر نشود.

۴۱. ژان لازگیه، آیین دادرسی کیفری (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸)، ۹۶.

۲-۲-۴- حضور هیئت‌منصفه در جریان رسیدگی به پرونده‌های جرایم مرتبط با ویروس کووید ۱۹

هیئت‌منصفه گروهی از افراد جامعه به شمار می‌آیند که در رسیدگی به پاره‌ای از جرایم تحت شرایط خاصی با قضات دادگاه‌های کیفری همکاری می‌کنند.^{۴۲} این گروه از اشخاص نمایندگان عموم جامعه محسوب می‌شوند که به موجب قانون حق اظهارنظر در خصوص جرم ارتكابی و مجازات مرتکب را دارند. «فلسفه وجودی هیئت‌منصفه در دادرسی‌های کیفری، دخالت دادن افکار عمومی در ارزیابی لطمه وارد شده به نظم جامعه و تعیین واکنش متناسب در برابر آن است. در واقع، هدف این است که با حضور و مداخله افراد عادی جامعه در دادرسی و رأی، قوانین خشک جزایی در موارد لزوم انعطاف‌پذیر شده و قضاوت جامعه در مورد عمل مرتکب و درجه تقصیر او به‌طور محسوسی در رسیدگی‌های کیفری تجلی یابد.»^{۴۳} قانون‌گذار اساسی نیز در اصل یک‌صد و هشتاد و هشتم به رسیدگی جرایم سیاسی و مطبوعاتی با حضور هیئت‌منصفه اشاره نموده است که در ماده ۳۵ قانون آیین دادرسی کیفری نیز انعکاس یافته است. همان‌گونه که گفته شد، موارد حضور هیئت‌منصفه در جرایم سیاسی و مطبوعاتی خلاصه می‌گردد؛ اما در خصوص جرائمی که بهداشت و سلامت عمومی مردم را به خطر می‌اندازد، به‌گسترش ویروس مرگ‌بار کمک می‌کند و در خصوص اشخاص آسیب‌پذیر ممکن است نتایج ناگواری به دنبال آورد، لازم است افکار عمومی جامعه نیز در رسیدگی به پرونده ناقضان دستورالعمل‌های بهداشتی و مرتکبان عمد، شبه‌عمد یا خطای محض قتل یا نقص عضو یا منفعت در ویروس کووید ۱۹ دخیل شوند تا در خصوص رفتارهای ارتكابی مخاطره‌آمیز مرتکبان، قضاوت نمایند. در حقیقت سیاست جنایی مشارکتی و واکنشی، حضور جوامع مدنی و مردم‌محور را در رسیدگی‌های کیفری به‌خوبی توجیه نموده و آثار مثبت آن را مورد توجه قرار می‌دهد. هنگامی که نمایندگان افکار عمومی جامعه در روند رسیدگی به پرونده ناقضان بهداشت و سلامت عمومی جامعه حضور داشته و تصمیم‌گیری کنند، قدرت‌پذیرش عمومی رأی صادره به‌مراتب بالاتر رفته و علاوه بر مجرم، سایر اعضای جامعه نیز متنبه و متوجه رفتار خویش در رعایت دستورالعمل‌ها می‌گردند. در حقیقت پشتوانه مردمی در آرای صادره به‌خصوص در مواردی که آثار عمومی آن پررنگ جلوه می‌کند، به مقبولیت و درونی‌سازی توصیه‌ها، دستورات بهداشتی و نکات ایمنی می‌افزاید و مردم در خصوص هم‌نوعان خود که با سلامت آنان بازی نموده و جان اشخاص آسیب‌پذیر

۴۲. محمود آخوندی، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم (تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۸)، ۱۹۲.

۴۳. علی خالقی، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۸۸-۸۹.

را تهدید کرده‌اند، به قضاوت عمومی می‌پردازند.

۲-۲-۵- ایجاد محاکم اختصاصی مردمی برای رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده‌های مرتبط با انتقال ویروس کووید ۱۹

به عقیده روکسین^{۴۴} یکی از نظریه‌پردازان کیفری، حقوق کیفری تنها وسیله مناسب برای حمایت از ارزش‌ها و منافع موجه نیست؛ حقوق کیفری تنها زمانی به کار گرفته می‌شود که دیگر راه‌ها مانند اقامه دعوی مدنی، راه‌حل‌های اداری و ضمانت اجراهای غیرکیفری کارایی نداشته باشد. از همین رو مجازات، «آخرین راه‌حل سیاست اجتماعی» نامیده می‌شود، کارکرد مجازات تنها حمایت فرعی و جانبی و نه حمایت گسترده و همه‌جانبه از منافع، مصالح و ارزش‌ها است.^{۴۵} در همین خصوص برای کاهش استفاده از نظام کیفری سنتی، استمداد از ظرفیت‌های جامعه در فیصله دادن به اختلافات کیفری امری مهم جلوه می‌کند تا نهادهای جامعه‌ی در مواردی متکفل رسیدگی و رفع اختلافات و جرایم باشند.^{۴۶} نقض دستورالعمل‌های بهداشتی که می‌تواند به گسترش و همه‌گیری کووید ۱۹ بینجامد، رفتاری است که از سوی مردمان یک جامعه امکان ارتکاب دارد و در حقیقت جزو ساده‌ترین رفتارها و عملکردهای شهروندان محسوب می‌شود که گاهی آثار تلخی چون مرگ هم‌وطنان را نیز ممکن است به دنبال آورد. در همین راستا اصل حداقل بودن حقوق کیفری و اقتضائات سیاست جنایی مشارکتی مستلزم این است که رفتارهای این‌چنینی با واکنش و مداخله مردمی پاسخ داده شده و تعیین تکلیف کردند. چرا نمی‌توان از این ظرفیت گسترده مردمی و نهادهای جامعه‌ی برای رسیدگی و تعیین تکلیف این پرونده‌ها بهره‌گرفت؟ مگر نه این است که عضوی از یک جامعه با رفتار مخرب خویش سلامت جامعه و هم‌وطنان را به خطر می‌اندازد؛ لذا اگر از اعضای همان جامعه به‌جای نهادهای رسمی کیفری، برای محاکمه، رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده آنان استمداد شود، به‌مراتب همبستگی اجتماعی، درونی شدن ارزش‌هایی چون بهداشت و سلامت و حق حیات شهروندان گسترش یافته و قضاوت عمومی جامعه موجب می‌شود نظارت‌پذیری، خودمراقبتی و رعایت رفتارها و عملکردها به حداکثر ممکن برسد. از طرف دیگر حجم زیادی از پرونده‌ها در پرتو رویکرد قضاودایی از دستگاه عدالت کیفری خارج شده و تنها مواردی چون قتل عمد در اثر ویروس کووید ۱۹ در صلاحیت مراجع قضایی باقی می‌ماند.

44. Roxin

۴۵. رحیم نوبهار، «اصل کاربرد کمینه حقوق کیفری»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۸، ۱ (۱۳۹۰)، ۹۴.

۴۶. شیعه‌علی و زارع، پیشین، ۲۹۹.

نتیجه‌گیری

شیوع و همه‌گیری ناگهانی ویروس کووید ۱۹ در اواخر سال ۱۳۹۸ در سراسر جهان به‌خصوص در کشور ایران، همه دولت‌ها و ملت‌ها را به تکاپو واداشت تا با اقدامات علمی، پزشکی، مراقبتی و امنیتی از خطرات و آسیب‌های این ویروس ناشناخته در امان باشند؛ اما سرعت انتشار و سرایت‌پذیری آن دور از انتظار بود و در مدت کوتاهی همه مرزها را درنوردید. تجربه چندساله مواجهه با این ویروس تکامل‌یافته نشان می‌دهد برای مقابله مؤثر لازم است با علت‌شناسی صحیح به کاهش زنجیره انتقال پرداخت. در این زنجیره انتقال، نقش اصلی را مردم یک جامعه ایفا می‌کنند؛ در حقیقت اگر دولت‌ها بیشترین تدابیر امنیتی و حفاظتی را نیز ایجاد نمایند و قرنطینه نیز به‌شدت اعمال گردد اما مردم همگام با تصمیمات دولت عمل ننموده و اهمت‌امی به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی نداشته باشند، اثرگذاری تصمیمات مقطعی بوده و کارآمد نخواهد بود. شهروندان یک جامعه در موارد تخطی از دستورالعمل‌ها و نکات ایمنی و بهداشتی، نه‌تنها سلامت خود را به خطر می‌اندازند بلکه اقدام آنها مصداق بارز ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب سال ۱۳۷۵ (تهدید علیه بهداشت عمومی) و حسب مورد قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب سال ۱۳۲۰ نیز محسوب شده و حتی می‌تواند نوعی جنایت عمد، شبه‌عمد یا خطای محض نیز تلقی گردد (در صورتی که منجر به فوت، نقص عضو و یا منفعت اشخاص شود). علاوه بر آن اهمیت توجه به مسئولیت کیفری انتقال‌دهندگان بیماری‌های واگیردار مورد توجه قانون‌گذار در قوانینی هم چون قانون حمایت خانواده، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی و قانون مجازات نیروهای مسلح نیز بوده است. در نتیجه اقدامات هنجارشکنانه شهروندان در عدم رعایت دستورات بهداشتی هنگام حضور در جامعه مسئولیت کیفری آنان را به دنبال داشته و مشمول عناوین مجرمانه می‌گردد.

اتخاذ راهکارها و روش‌های مؤثر و کارآمد در عصر گسترش ناگهانی بیماری‌های واگیردار به‌خصوص کووید ۱۹ امری است که در صدر اولویت سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری قرار دارد. در این خصوص مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی (جامعوی) مبتنی بر اقتضانات بومی و فرهنگی کشور و بر مبنای مسئولیت اجتماعی و تعهد جمعی، تأثیرگذاری شگرفی داشته و کارآمدی قابل قبولی در مسئله کنترل، مقابله و حتی از بین بردن زنجیره انتقال ویروس ایفا می‌نمایند. در واقع در صورت ناکافی بودن تدابیر سیاست جنایی دولتی در مقابله با انتقال کووید ۱۹ در یک جامعه، این شهروندان و جوامع مدنی هستند که می‌توانند مؤثر باشند و در قالب رهیافت‌های سیاست جنایی مشارکتی عمل نموده و به مقابله با

انتقال این ویروس کشنده بپردازند. مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی خود می‌تواند کنشی یا پیشگیرانه (فعال) و واکنشی (منفعل) باشد. مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی می‌تواند پیشگیری، خود مراقبتی و نظارت‌های مردمی، نقش آفرینی فعال سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه بهداشت و سلامت عمومی و در نهایت تأثیرگذاری رسانه‌ها و خبرگزاری‌های محلی در آگاه‌سازی و اقناع عمومی باشد. از طرف دیگر سیاست جنایی مشارکتی واکنشی یا منفعل نیز می‌تواند تأثیرگذاری مطلوبی پس از وقوع جرم به دنبال آورد؛ طرد اجتماعی مردمی و امر به معروف و نهی از منکر جمعی در مواجهه با ناقضان دستورالعمل‌های بهداشتی، نقش آفرینی فعال مردم در کشف و اعلام موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی به مراجع صالح (تعقیب اجتماعی)، تعبیه بازداشت شهروندی در هنگام مواجهه مشهود با عدم رعایت دستورالعمل‌ها، حضور هیئت‌منصفه در جریان رسیدگی به پرونده‌های جرایم مرتبط با ویروس کووید ۱۹ و سرانجام ایجاد محاکم اختصاصی مردمی برای رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده‌های مرتبط با ویروس کووید ۱۹ می‌تواند از مهم‌ترین مؤلفه‌های سیاست جنایی مشارکتی واکنشی محسوب شود که با محوریت مردم و جوامع مدنی صورت می‌پذیرد. عموم مؤلفه‌های مذکور کارآمدی سیاست جنایی مشارکتی را به‌خوبی آشکار نموده و ضرورت بهره‌گیری از آن را دوچندان می‌نماید.

در پایان مبتنی بر راهکارها و مؤلفه‌های پیش‌گفته و به‌منظور اجرایی و عملیاتی شدن هر چه بیشتر و بهتر آن در بستر نظام حقوقی ایران، پیشنهاد می‌شود از یک طرف رسانه‌ها و مصلحان و اشخاص تأثیرگذار در جامعه با تبیین مسئله و ارتقای حس مسئولیت جمعی در شهروندان، آنان را به سمت کنشگری و احساس وظیفه نسبت به هم‌نوعان خویش و سلامت عمومی جامعه تشویق و ترغیب نمایند و از طرف دیگر دولت (به معنای عام) در حوزه‌های مختلف تقنینی، قضایی و اجرایی با قانون‌گذاری، تقویت فرایندهای اجرایی و اتخاذ دستورات و تدابیر لازم، عرصه مشارکت جامعه مدنی در فرایندهای مرتبط با کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ را هموار نماید تا ضمن رفع موانع احتمالی در مسیر ورود شهروندان و سازمان‌های مردم‌نهاد، حمایت و تقویت آنان نیز در دستور کار قرار گیرد. تجربه تاریخی نشان داده است، هرگاه در بحران‌های فراگیر، مردم از همراهی با تصمیمات و برنامه‌های دولتی دور مانده و اقدامات دولتی ولو با بیشترین امکانات اما بدون پشتوانه مردمی صورت گیرد، پیشرفتی حاصل نخواهد شد اما در مقابل هرگاه مشارکت و کنشگری شهروندان در کنار اقدامات دولت‌ها قرار گرفته و خود نقشی محوری در حل مسائل و آسیب‌ها ایفا نمایند، تأثیرگذاری اقدامات دوچندان شده و امید به رفع معضل تقویت می‌شود. در حوزه مقابله با بیماری‌های واگیردار از جمله ویروس کووید ۱۹ نیز

عموم مؤلفه‌های مذکور در صورت نهادینه شدن در جامعه و تقویت و گسترش حس مسئولیت جمعی شهروندان می‌تواند یاریگر سیاست جنایی دولتی با ابزارهای مختلف آن باشد و به تکمیل و متمم آثار آن کمک نماید که در نتیجه به صیانت از سلامت و بهداشت عمومی جامعه منجر خواهد شد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسي

- احمدي‌زاد، سجاد و مينو باسامي. «نقش ورزش در بهبود دستگاه ايمني و آمادگي جسماني در دوران پاندمي کرونا و دستورات‌العمل‌هاي ورزشي مرتبط». *فيزيولوژي ورزش و فعاليت بدني*، ۱۳، ۱(۱۳۹۹)، ۱-۱۵.
Doi: 10.52547/JOEPPA.13.1.1
- آخوندي، محمود. آيين دادرسي كيفري، جلد دوم، چاپ يازدهم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۸.
- بيگي، جمال، بابک پورقهرمانی و يوسف ليلان‌دوست. «سياست جنايي پيشگيرانه ناظر بر جرايم منافي عفت در ايران». *مطالعات پيشگيري از جرم*، ۲۸(۱۳۹۲)، ۹-۳۰.
http://cps.jrl.police.ir/article_13601.html
- جمشيدی، عليرضا. سياست جنايي مشاركتي، چاپ اول، تهران: ميزان، ۱۳۹۰.
- حاجي‌ده‌آبادي، محمدعلي. «از بحران کرونا تا بحران سياست جنايي». *حقوق اسلامي*، ۱۷، ۶۴(۱۳۹۹)، ۱۱-۱۳۳.
https://hoquq.iict.ac.ir/article_43285.html
- حاجي‌ده‌آبادي، محمدعلي. «امر به معروف و نهی از منکر و سياست جنايي». *حقوق اسلامي*، ۱، ۱(۱۳۸۳)، ۷۷-۱۰۸.
- https://hoquq.iict.ac.ir/article_html.۲۲۶۴۱_
- حسيني، سيدحمزه و رحمت‌اله مرزبند. «راهبردهاي حفظ و ارتقاي سلامت مبتني بر آموزه‌هاي اسلامي در پاندمي کرونا». *دين و سلامت*، ۸، ۲(۱۳۹۹)، ۷۹-۸۹.
<http://jrh.mazums.ac.ir/article-1-766-fa.html>
- حسيني، سيد محمد. سياست جنايي در اسلام و در جمهوري اسلامي ايران، چاپ چهارم. تهران: سمت، ۱۳۹۴.
- خالقي، علي. آيين دادرسي كيفري، جلد دوم، چاپ سي و سوم. تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهاي حقوق شهر دانش، ۱۳۹۵.
- دلماس مارتی، می ری. نظام‌های بزرگ سياست جنايي، ترجمه علي حسين نجفي ابرنآبادي، چاپ چهارم. تهران: ميزان، ۱۳۹۸.
- راشدي، علي و زهره موسوي کاشي. «بررسي تأثير رسانه‌هاي سازمانی و اجتماعي بر پيشگيري از کرونا با ميانجیگري ادراک ريسک فردي و نقش تعديلگر جنسيت». *جستارهاي سياسي معاصر*، ۱۱، ۴(۱۳۹۹)، ۹۳-۱۹۳-۲۲۰.
doi: 10.30465/cps.2021.35698.2762
- رحيمي‌نژاد، اسمعيل. رويکردهاي نوين در جرم‌شناسي انتقادي و سياست جنايي، چاپ اول. تهران: مجد، ۱۳۹۸.
- رستمی، ولی. «مشارکت مردم در فرايند كيفري (بررسي سياست جنايي کشورهای غربي)»، *مطالعات حقوق خصوصي*، ۳۷، ۲(۱۳۸۶)، ۱۳۹-۱۷۱.
https://jilq.ut.ac.ir/article_18725.html
- شاملو، باقر. «بازخواني سياست جنايي پيشگيرانه در پرتو پاندمي کوويد ۱۹ و تئوري آشوب». *تحقيقات حقوقی*، ۲۳، ويژه‌نامه حقوق و کرونا(۱۳۹۹)، ۱۱۱-۱۴۲.
Doi: 10.22034/JLR.2020.185110.1655
- شريفی، محسن. «مسئوليت كيفري ناشی از انتقال ويروس کرونا در نظام كيفري ايران (با تأکيد بر مخاطره جاني اشخاص)». *آموزه‌هاي حقوق كيفري*، ۱۷، ۱۹(۱۳۹۹)، ۱۶۱-۱۸۷.

Doi: 10.30513/CLD.2020.999.1159

- شیبه‌علی، علی، وحید زارع و مجتبی زارع، «جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲، ۵ (۱۳۹۴)، ۲۸۷-۳۱۰.
https://jqclcs.ut.ac.ir/article_59075.html

- صادقی، ولی‌اله. تنقیح قوانین و مقررات و سایر بیماری‌های واگیر، چاپ اول. تهران: مهر کلام، ۱۳۹۹.
- عباسی، محمود، محمدرضا فلاح و میثم کلهرنیا گلکار. «پاندمی کرونا: از ملاحظات حقوق بشری تا الزامات شهروندی». حقوق پزشکی، ۱۴، ۵۵ (۱۳۹۹)، ۷-۲۲.
<http://ijmedicallaw.ir/article-1-1208-fa.html>

- فیض‌آبادی، الهام. «بررسی مسئولیت افراد و دولت در قبال خسارت‌های ویروس کرونا». رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۲، ۴ (۱۳۹۹)، ۹۹-۱۱۸.

- قجاوند، عباس و قدرت‌اله خسروشاهی. «نقد و بررسی سیاست جنایی مشارکتی ایران در رویارویی با مجرمین حرفه‌ای». تحقیقات حقوقی آزاد، ۱۳، ۵۰ (۱۳۹۹)، ۲۵۳-۲۷۴.
<https://sanad.iau.ir/journal/alr/Article/684479?jid=684479>

- لاریجه، ژان. آیین دادرسی کیفری، ترجمه حسن کاشفی اسمعیل‌زاده، چاپ اول. تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸.
- محمودی، اکبر. «عدم رعایت بهداشت در برابر بیماری‌های واگیردار (به‌ویژه کرونا) از نگاه فقه و حقوق». حقوق اسلامی، ۱۷، ۶۴ (۱۳۹۹)، ۱۹۷-۲۲۴.
https://hoquq.iict.ac.ir/article_39855.html

- مهرا، نسرين. «مسئولیت دولت در جبران خسارت قربانیان کرونا». تحقیقات حقوقی، ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹)، ۱۴۳-۱۶۱.
Doi: 10.22034/JLR.2020.185074.1640

- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. «تقریرات درس جرم‌شناسی (نظریه‌های جرم‌شناسی)». تهیه و تنظیم فاطمه قناد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۷۴.

- نجفی توانا، علی و شهید شاطری‌پور اصفهانی. «پیشگیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ». آموزه‌های حقوق کیفری، ۹، ۴ (۱۳۹۱): ۵۵-۸۴.
https://cld.razavi.ac.ir/article_777.html

- نوبهار، رحیم. «اصل کاربرد کمینه حقوق کیفری». آموزه‌های حقوق کیفری، ۸، ۱ (۱۳۹۰)، ۹۱-۱۱۴.
https://cld.razavi.ac.ir/article_845.html

(ب) منابع خارجی

- Calais-Auloy(M-th.). La depenalization en droit penal des affaires. Paris: Dalloz, 1988.
- Fernandez Armesto, Felipe. Civilizations. London: Macmillan, 2000.
- Ferrel, Jeff. Cultural criminology. Arizona, USA: Flagstaff, 1999.
- The Annie E. Casey Foundation. Community Safety and justice, Patt of as series the Technical Assistance/ Resource center of The Annie E.Casey Foundation, 2003. <http://www.aecf.org>
- Viswanathan, Meera, Leila Kahwati, Beate Jahn, Kayla Giger, Andreea Iulia Dobrescu, Christine Hill, Irma Klerings, Jana Meixner, Emma Persad, Birgit Teufer and Gerald

Gartlehner. "Universal Screening for SARS-CoV-2 Infection: A Rapid Review". *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 15, 9(2020), 1-75. Doi: 10.1002/14651858.CD013718

